

Avaluació de la impulsivitat i risc en l'ús d'armes de foc en policies i forces de seguretat¹

ANTONI ANDRÉS I PUEYO²

Departament de Personalitat, Avaluació i Tractament Psicològic
de la Universitat de Barcelona

61

1. INTRODUCCIÓ

L'ús de l'arma de foc fa referència a un conjunt de comportaments executats per una persona, un agent policial, que intencionadament realitza una sèrie d'accions motores (agafar l'arma, muntar-la, apuntar, disparar...) dirigides per una seqüència d'operacions mentals que es produeixen en resposta a una situació concreta i per tal d'aconseguir una finalitat determinada. De vegades es fan usos no intencionats de l'arma de foc que es consideren accidentals però fins i tot en aquestes condicions podem parlar de l'existència d'un factor humà, psicològic, que es relaciona directament amb la probabilitat de produir o patir un accident, ja que les armes són unes «eines» que produeixen els seus efectes quan una persona les utilitza.

De fet, en clau psicològica, això vol dir que l'ús de l'arma de foc s'ha de tractar com a qualsevol altra acció o comportament humà. En aquest tipus d'accions complexes el rendiment depèn, entre d'altres factors, de l'anomenat factor humà. Naturalment el factor humà es comú tant a les percepcions de les situacions com a les respostes i als propòsits que té l'individu que actua en aquell context. El factor humà a què ens referim és una abstracció que combina factors de naturalesa psicològica variada, entre els quals s'inclouen alguns tan importants com les emocions, les capacitats, la motivació, les actituds, etc. Aquests factors també afecten l'ús de les armes de foc. A més, si tenim en compte la capacitat de produir danys que tenen *per se* les armes de foc, el factor humà en l'ús de les armes té una enor-

1. Resum de la ponència presentada amb motiu del Seminari sobre l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc, realitzat els dies 29 i 30 de setembre de 2003.

2. Grup d'Estudis Avançats en Violència (GEAV), andrespueyo@ub.edu. Projecte MCYT (SEC2001-3821-C05-01).

me importància, ja que aquest comportament s'ha de considerar com a molt perillós i per això es objecte de nombroses regulacions. Tanmateix l'usuari n'ha de ser conscient, d'aquest perill, i ha d'estar entrenat permanentment per a fer un ús adient de l'arma de foc en les intervencions policials. En aquest treball tractarem l'ús de l'arma de foc com un comportament motor més, descriurem el paper que té la impulsivitat i quins són els mètodes i les tècniques disponibles per avaluar la impulsivitat en l'àmbit de la valoració de la idoneïtat dels agents policials per a l'ús correcte de l'arma de foc.

2. RISCOS PSICOLÒGICS EN L'ÚS DE L'ARMA DE FOC

Del repertori de capacitats i disposicions psicològiques dels individus que afecten el rendiment i l'eficàcia del comportament humà destaquem, a més de les habilitats i els coneixements específics i tècnics de l'ús d'armes de foc:

- la intel·ligència,
- l'estabilitat emocional
- la impulsivitat.

Considerem les dues primeres en relació amb l'ús adequat de l'arma de foc. Imaginem-nos un deficient mental (una persona de baix nivell intel·lectual) amb una arma, de ben segur que considerem l'enorme perill que això representa per raó que el deficient mental no sap utilitzar l'arma però tampoc no coneix el risc ni les conseqüències produïdes per l'arma de foc. La intel·ligència és, òbviament, una capacitat imprescindible per a l'ús de l'arma. Considerem en segon lloc l'estabilitat emocional, és a dir la disposició a controlar les emocions i gestionar-les adequadament, per exemple la por. Un agent molt atemorit o extremadament ansiós pot fer un ús impropï de la seva arma reglamentària. Sembla natural que per a un ús adequat de l'arma de foc es necessita un bon equilibri emocional ja que la majoria de vegades que cal fer servir l'arma (excepte en els entrenaments) és en situacions d'enorme càrrega emocional i de tensió (perill, amenaces, insults, etc.).

Què passa amb la impulsivitat? Analitzem una situació concreta: un agent vol detenir un sospitós en el moment de cometre un delictes, l'agent ha d'actuar amb rapidesa i decisió per detenir l'agressor però ha de vigilar fer un ús «proporcionat» de la mesura que aplica i evitar conseqüències indesitjables (i especialment danys irreparables com els que poden produir les armes de foc). Ha de ser ràpid, diligent, decidit i no pot esperar a «reflexionar» gaire la seva actuació. En cert sentit i per aquesta faceta del seu comportament cal ser «impulsiu». Però no es pot actuar de forma excessiva, produir danys innecessaris, cal valorar si l'actuació amb l'arma és estrictament necessària, etc. Per això cal ser reflexiu, prudent, preveure la intensitat i les conseqüències de les actuacions, és a dir ser poc «impulsiu». Així, si bé està clar que per al bon ús de l'arma de foc són necessaris la intel·ligència i l'equilibri emocional, què passa amb la impulsivitat? És bona o té efectes negatius pel

que fa a l'ús de les armes de foc? En general s'accepta que és preferible que les persones que facin servir armes de foc, especialment els agents policials i les forces armades, tinguin nivells baixos i/o normals d'impulsivitat. D'aquesta manera s'assegura, a priori, que la majoria de vegades que els agents utilitzen l'arma el risc de mal ús (per precipitació, excés d'ímpetu a l'actuació...) serà el mínim.

Considerem la naturalesa i les propietats de la impulsivitat abans d'analitzar el seu impacte en la conducta. Recents investigacions i estudis psicològics, psiquiàtrics i fins i tot econòmics, han descrit la importància de la impulsivitat psicològica, ja que està contrastada la seva implicació en molts fenòmens individuals i socials. Així Plutchick i Van Praag (1997) han trobat que la impulsivitat està implicada en molts trastorns de personalitat com l'antisocial, el *borderline*, etc.; en l'anomenat trastorn *atencional* amb hiperactivitat; en la majoria d'addiccions, tant a substàncies com a activitats, com ara el joc; també apareix comportament impulsiu com a conseqüència de lesions cerebrals i malalties cerebrals degeneratives. La impulsivitat es troba en persones amb retard mental, en la majoria de comportaments violents i antisocials, en un ampli ventall de comportaments de risc (conducció temerària, pràctiques sexuals de risc...), també en problemes individuals com ara el fracàs escolar, l'adaptació laboral, fins i tot els psiquiatres defineixen un conjunt de malalties mentals entorn de la impulsivitat com la cleptomania i la piromania, entre d'altres. Desgraciadament els efectes de la impulsivitat són, en general, negatius tant per a l'individu com per a la societat i per això es considera un atribut negatiu i indesitjable. A causa de l'enorme ventall d'àmbits en què la impulsivitat està implicada, nombrosos professionals se n'ocupen o s'hi interessen. Entre aquests professionals destaquem els psiquiatres, els criminòlegs, els pediatres i pedagogs, els farmacòlegs, els metges i fins i tot els economistes i els sociòlegs. Naturalment els psicòlegs també s'ocupen de la impulsivitat i són els especialistes que han proporcionat eines tècniques per a avaluar aquest atribut psicològic tan rellevant. Aquesta darrera disposició s'està convertint en el focus d'interès de nombrosos professionals de la salut mental. Però a diferència de la intel·ligència i de l'estabilitat emocional, fenòmens bastant ben coneguts, la impulsivitat encara té moltes incògnites.

La impulsivitat, com passa amb tants d'altres atributs psicològics rellevants (i aquest ho és), és un fenomen familiar i que aparentment tots coneixem. El fem servir per qualificar els altres, les conductes, accions i decisions que prenem. És un atribut molt emprat per descriure les característiques de les persones i per això té molts sinònims. Les persones impulsives es poden qualificar també de: temeràries, imprudents, arriscades, poc reflexives, espontànies, naturals, ràpides, inconscients, etc. i aquests qualificatius els apliquem també a les conductes i actuacions pròpies i alienes. Com veurem més endavant, nombrosos estudis i informes sobre el mal ús de l'arma de foc inclouen termes com: imprudència, temeritat, decisió poc previsor, negligència...

En el diccionari i en el lèxic quotidià trobem molts termes sinònims d'impulsivitat; entre els més destacats hi ha la temeritat, la irresponsabilitat, l'espontaneïtat, la naturalitat, la imprudència i, de vegades, d'altres com la rapidesa, la sinceritat i fins i tot l'agressivitat. De fet i en referència a aquest terme del llenguatge trobem

dos tipus de significat semàntic de la impulsivitat. D'una banda un sentit relacionat amb la temeritat, el perill, el descontrol, les conseqüències negatives, l'agressió i la violència. D'altra banda entenem també per impulsivitat fenòmens com l'espontaneïtat, la naturalitat, la irracionalitat i en certa manera l'actuació lliure i no determinada per normes. Naturalment i en relació amb el bon ús de les armes, totes dues connotacions no semblen gaire adients i, per tant, en termes de sentit comú sembla una associació poc recomanable la impulsivitat i el bon ús de l'arma de foc. Així doncs hem de tenir en compte aquesta disposició psicològica entre els factors humans que incideixen sobre l'ús de les armes de foc.

En el camp de la psicologia hi ha tres aproximacions diferents, especialment per la utilitat de cadascuna, sobre la impulsivitat. La primera aproximació considera que aquest atribut psicològic és un descriptor de la conducta concreta o d'una acció puntual que fa un individu, per exemple entrar a comprar de forma brusca, ràpida i poc reflexionada. Com a propietat de la conducta només es pot considerar circumstancial i una mica aleatòria. La segona aproximació considera que la impulsivitat és una disposició de la personalitat de l'individu, és a dir un atribut psicològic que predisposa a sentir, decidir, pensar i actuar (i en certa forma a tot això simultàniament) impulsivament de forma habitual i molt constant. La persona que té una alta impulsivitat és molt probable que compri impulsivament, que decideixi sense pensar gaire, que tingui sentiments que canviïn bruscament, etc. i això identifica (individualitza) la forma de ser d'aquesta persona. A l'últim, la tercera consideració és la que inclou la impulsivitat entre els símptomes d'una malaltia mental, formant part d'una síndrome clínica com ara la psicopatia, l'esquizofrènia o d'altres.

La impulsivitat és un atribut psicològic complex, disposicional. És a dir que facilita la manera d'actuar davant d'una demanda situacional concreta. Això significa que la impulsivitat no és la responsable d'iniciar una conducta, però sí la que modula com aquesta conducta s'expressarà realment. Imaginem-nos una situació en què un expert en arts marcial està a la barra d'un bar prenent un cafè. Per l'esquena se li acosta un conegut seu i l'aborda amb intencions de fer-li una salutació cordial (encara que un pèl brusca), la resposta de l'expert pot ser molt ràpida, intensa i fins i tot perillosa, si no controla la seva habilitat de lluitar i especialment si és un esportista molt impulsiu. L'inici de la resposta la produeix la salutació inesperada però la intensitat, rapidesa, etc. (és a dir la forma de la resposta) depèn de les disposicions de la persona. Així doncs la impulsivitat és una disposició o tendència a executar respostes ràpides, de vegades poc reflexionades i, per tant, mantés vegades inadequades. La impulsivitat està constituïda per un conjunt de mecanismes i processos de naturalesa emocional, cognitiva i motivacional que actuen conjuntament. Considerarem la impulsivitat com un tret de personalitat unitari a efectes de l'avaluació operativa, però realment és un conglomerat de disposicions diferents interrelacionades molt estretament.

H. Murray, un expert en el terreny de l'avaluació de la personalitat (especialment en personal militar), al 1938 definia la impulsivitat com: «la tendència a actuar ràpidament i sense reflexionar, que implica un temps de resposta curt davant de les exigències situacionals, un comportament intuïtiu i espontani, una direcció

emocional (energètica), l'absència de premeditació i la disposició a iniciar una determinada acció complexa sense una planificació acurada» (Webster i Jackson 1997).

Aquesta definició, que jo crec molt adequada, no és l'única que s'utilitza a l'hora de definir la impulsivitat. Entre d'altres definicions podem citar la de Dickman, que diu: «la impulsivitat és la tendència a reflexionar menys que la majoria de persones amb la mateixa capacitat abans de realitzar una acció». Barrat, un altre especialista, la defineix com «la tendència a respondre ràpidament i sense pensar». També s'ha considerat la impulsivitat el procés resultant de la manca d'autocontrol sobre els processos emocionals i automàtics. Un altre especialista, Milich, considera que la impulsivitat és la «incapacitat de detenir-se, mirar i escoltar, la incapacitat d'endarrerir les recompenses, la incapacitat de resistir la «temptació», la incapacitat de resistir la conducta motriu i donar respostes ràpides en situacions ambigües, la dificultat de planificar i anticipar conseqüències adverses, la manca de previsió i l'escàs autocontrol». A aquesta delimitació de Milich només li manca indicar que la impulsivitat és tot allò que tenen en comú el llistat que dona per delimitar la pròpia impulsivitat.

Ja hem dit que les situacions habituals en què els agents fan ús de les seves armes reglamentàries, llevat de situacions irregulars (fora del servei), sempre es caracteritzen per l'elevat grau de tensió i estrès que generen. Així podem dividir l'ús de les armes en dos contextos diferents: durant el servei policial i en la vida privada. Uns exemples de l'ús de l'arma durant el servei policial poden ser la detenció d'un sospitós, durant una persecució, en una discussió entre l'agent i d'altres persones, etc. Exemples, desgraciadament més freqüents del que seria desitjable (pel que diuen els estudis d'accidents amb arma de foc), d'ús d'armes de foc en la vida privada dels agents policials són: festes, discussions domèstiques, tasques de manteniment o poca precaució en la custòdia de l'arma, etc.

Un cop vist el repertori de comportaments associats a la impulsivitat, sembla normal, des del simple sentit comú, considerar que aquesta disposició psicològica, és a dir que l'usuari de les armes sigui impulsiu, és incompatible amb l'ús adequat de les armes de foc. Les persones impulsives, imprudents, temeràries, incontrolades, poc previsoras, arriscades... poden fer servir les armes inadecuadament, especialment si pensem en els contextos en què les policies les fan servir.

També les evidències jurídiques ens diuen quelcom similar. La majoria de sentències condemnatòries per l'ús d'armes de foc se solen agrupar sota el delicte «d'imprudència simple» o «imprudència temerària». La mateixa legislació i jurisprudència recullen termes que fan referència a la impulsivitat. Així, hi ha condemnes a policies per delictes «d'imprudència temerària» amb resultat de mort; per «imprudència simple», en emprar una arma de foc en una persecució de vehicles. Els termes *imprudència* i *temeritat* són freqüents en les anàlisis del comportament impulsiu i, en certa manera, són sinònims del terme *impulsivitat*. D'altres vegades es parla de la «manca de previsió i cura de les conseqüències» que comporta l'ús de l'arma de foc quan aquest provoca danys innecessaris. Diverses sentències condemnatòries del Tribunal Suprem pel mal ús de l'arma de foc a agents policials i membres de les forces armades solen incloure termes com:

negligència, imprudència, temeritat, risc innecessari, desproporcionalitat... Tots apareixen, ja s'ha dit, com a sinònims d'impulsivitat. El mateix Tribunal Suprem descriu la imprudència temerària com: «...la inobservancia de la más irracional cautela, por la omisión de todas las precauciones que el evento exigía o, al menos, de las más rudimentarias y elementales, por la imprevisión, la ligereza y descuido en que no hubiera habido incidido el menos previsor, cauto y diligente de los hombres...». En aquesta definició trobem elements que ens recorden els efectes de la impulsivitat psicològica com a disposició relacionada amb la decisió d'actuar sense preveure'n les conseqüències. Si comparem aquesta resolució amb la definició que hem fet d'impulsivitat, per a veure la quantitat de similituds que tenen les paraules del Tribunal Suprem i les de Murray, sobta que els qualificatius siguin pràcticament els mateixos i també les funcions psicològiques implicades. A partir d'aquí podem considerar que la imprudència temerària i la impulsivitat tenen una enorme relació de dependència.

3. L'AVALUACIÓ DE LA IMPULSIVITAT: CARACTERÍSTIQUES, TIPUS I USOS

L'avaluació psicològica de la impulsivitat és un procediment similar a l'avaluació de qualsevol altre atribut psicològic. Avaluar un atribut psicològic és sempre un procés complex que realitza un professional expert. Consisteix en la inferència i estimació indirecta de propietats psicològiques implicades en el comportament, les emocions, les motivacions i les actituds dels individus humans. En aquest procés d'avaluació requerim dues coses:

- una bona definició i delimitació de l'atribut que volem avaluar, en aquest cas la impulsivitat,
- un conjunt de tècniques i procediments rigorosos d'avaluació.

A continuació analitzem quin és l'estat de l'avaluació de la impulsivitat avui.

Una primera nota clarificadora per al lector, especialment si no és un especialista en el terreny de l'avaluació psicològica: malgrat no disposar d'una única definició de la impulsivitat, tenim eines precises per avaluar-la. Com pot ser això? Pensi el lector que molts fenòmens físics no es coneixen bé però es mesuren amb eficàcia, per exemple l'ús del termòmetre ha estat continu en el temps i les teories físiques sobre la naturalesa de la calor han variat sense que el termòmetre hagi perdut precisió. Quelcom similar passa amb la mesura de la impulsivitat que, malgrat no disposar d'una teoria acabada d'aquest atribut psicològic, sabem avaluar-la amb suficient validesa i fiabilitat.

Com sabem si una persona és impulsiva i en quin grau ho és? Farem una primera afirmació que no només és una declaració de competència professional. Conèixer el grau d'impulsivitat d'una persona només es pot obtenir a través d'una inferència dirigida per tècniques i procediments d'avaluació psicològica.

Quan es tracta d'avaluar un atribut psicològic, com ara la intel·ligència o la sociabilitat, l'ansietat i la mateixa impulsivitat, els psicòlegs han dissenyat dife-

rents procediments adequats a la naturalesa d'allò que es vol avaluar però tenint en compte, sempre, que els atributs que es volen avaluar no són materials i no es poden observar. De fet, dels successos mentals, només en tenim coneixement perquè es reflecteixen en el comportament de les persones. A més d'aquesta dificultat, n'hi hem d'afegir una altra: sempre es tracta d'obtenir una mesura dels atributs i, si pot ser, numèrica. Aquesta voluntat ha estat sempre explícita per part dels professionals de la psicologia ja que garanteix un nivell més alt d'objectivitat i precisió en l'avaluació psicològica.

Per avaluar trets de personalitat, estats d'ànim, capacitats cognitives, actituds socials, sentiments... disposem de tres procediments d'obtenció de les dades que ens permetran fer inferències sobre els atributs psicològics. Aquests procediments són:

a) Els autoinformes

Consisteixen en un seguit de preguntes i/o afirmacions que, organitzades en un formulari, demanen a la persona que ens digui com es comporta (ara o abans) habitualment, què sent (o ha sentit en determinades ocasions o freqüentment), què pensa, què desitja, què li agrada, etc. Són els més clàssics i coneguts tests psicològics. El mateix subjecte és qui es descriu (d'aquí que en diem autoinforme). Són les eines més utilitzades per a l'avaluació psicològica, també en el terreny de la impulsivitat.

b) Les qualificacions

Consisteixen en informacions sobre la conducta, la forma d'actuar, els sentiments, els pensaments... d'una persona a la qual l'informador coneix de forma extensa. Són, per exemple, les qualificacions que fans els pares o els mestres dels seus fills i alumnes, també ho són les informacions que dóna un metge del seu pacient o un educador d'un noi acollit a un centre de menors. Normalment són semblants als autoinformes, quant a format de preguntes i afirmacions, però estan presentats en tercera persona. Així, si en un autoinforme el mateix subjecte contesta una pregunta, per exemple «A mi m'agrada jugar a futbol?», en un procediment de qualificació seria el pare d'un nen el qui contestaria per ell una pregunta («A ell li agrada jugar a futbol?»).

c) Els anomenats tests objectius

En aquests tests el subjecte avaluat no respon preguntes sobre els seus sentiments o disposicions sinó que «actua i fa» una sèrie de conductes, i el tècnic, a partir de l'anàlisi d'aquestes conductes, infereix i quantifica l'atribut psicològic implicat. Normalment aquestes proves, que són poc freqüents en la pràctica professional de l'avaluació psicològica a excepció de les proves d'avaluació d'intel·ligència, tenen molts avantatges i especialment en l'avaluació dels atributs que són molt compromesos per a les persones com ara l'agressivitat, la impulsivitat, les preferències sexuals, les creences religioses, etc.

Posem un simple exemple, per a mostrar les diferències entre aquests procediments d'avaluació. Es tracta d'avaluar si una persona és o no impulsiva. Si seguim el protocol de l'autoinforme li formularíem una pregunta com ara «Tu normalment respon sense pensar gaire la resposta? I li demanaríem que indiqués la

seva resposta en una escala de 0 a 4, en la qual el 0 voldria dir que «sempre pensa molt les respostes» i el 4 que «mai no pensa abans de donar una resposta». En l'autoinforme el mateix subjecte ens dóna la seva resposta. En el cas de la qualificació demanaríem a algú (espòs/a, pare/mare, etc.) que conegués molt la persona a avaluar, que ens indiqués quina és la valoració que li mereix aquest subjecte, què fa habitualment aquesta persona en donar respostes a la seva vida quotidiana. La tercera forma d'avaluar seria demanar a la persona que solucionés un problema, per exemple un seguit d'operacions matemàtiques i, en comptes de veure si les ha fet bé o malament, registréssim el temps que tarda a resoldre aquelles operacions proposades. Els molt impulsius donarien les respostes més ràpides i especialment si no controlem l'encert o l'error de la resposta. En resum crec que així podem diferenciar, de forma senzilla, els procediments d'obtenció de les dades bàsiques de l'avaluació psicològica.

El problema fonamental de l'avaluació psicològica, i de la impulsivitat també, és el que anomenem el problema de la validesa, és a dir que tinguem certesa que realment allò que diem que estem mesurant és el que volem mesurar. Com és obvi, la impulsivitat no es pot veure, només podem veure'n els efectes. Com podem estar segurs que si un subjecte diu que és molt impulsiu, que li costa molt reflexionar una resposta abans d'executar-la realment, ho és i ens diu la veritat o simplement ho simula i no és cert? Oblidem-nos per ara que el subjecte avaluat ens vulgui dir o no la veritat quant a la seva impulsivitat. Considerem que és sincer i que respon sense voluntat d'engany. És segur que les seves respostes ràpides són indicadores d'impulsivitat o ho són d'intel·ligència, de pràctica, d'interès i motivació? Qui o què ens confirma que són producte de la impulsivitat? Aquest es el principal problema de la validesa i es resol per mitjà d'estudis de mesurar el mateix tret o atribut amb diferents tests i qüestionaris, entre d'altres estratègies.

El segon problema —seguim tenint en compte que el subjecte avaluat és sincer i no ens enganya voluntàriament— és si l'avaluació que fem (per mitjà d'un qüestionari, una qualificació o un test objectiu) ens dóna una mesura fiable, que vol dir repetible. Per exemple, si avaluem la impulsivitat passant un qüestionari de quatre preguntes dues vegades, si el test és fiable, les dues mesures han de ser concordants (molt concordants, si el test és molt fiable). Normalment es pot contrastar la fiabilitat d'un test administrant-lo dues vegades consecutives en un espai de temps determinat perquè les dues administracions no s'influencin.

De fet i atenent a aquests dos criteris —la validesa i la fiabilitat—, podem classificar els tests d'impulsivitat en termes de major a menor qualitat. El millor test és aquell que és molt fiable i molt vàlid. Si apliquem aquests criteris als tres procediments descrits, podem dir que de major a menor validesa es situen: els tests objectius, els autoinformes i les qualificacions. En canvi, per a la fiabilitat podem dir que l'ordre (de més a menys) són els tests objectius, els autoinformes i les qualificacions. Com veiem els autoinformes són els que tenen una ponderació mitjana en el cas de validesa i fiabilitat. I, per això, entre d'altres raons, són els més utilitzats en l'avaluació de la impulsivitat.

Davant d'aquesta realitat l'ús de procediments d'autoinforme està molt estès, la qual cosa es pot veure reflectida en l'activitat professional dels psicòlegs. A més

ha donat la imatge professional del psicòleg com aquell que administra tests. Però a causa de la naturalesa d'aquest procediment hi ha un problema d'enorme transcendència per a l'avaluació de la impulsivitat en contextos de selecció de personal i d'avaluació de la idoneïtat per a l'ús d'armes. Aquesta dificultat és la possibilitat de manipulació de les respostes. Aquest fenomen es denomina manipulació d'imatge. Normalment quan pensem en aquest problema sempre considerem que les persones poden (habitualment) enganyar en una situació de test. Si em pregunten si sóc una persona tímida en un procés de selecció per a animador turístic i vull obtenir la feina, els diré que ho sóc molt (encara que sigui una falsedat). La manipulació d'imatge és un fet de molt difícil control en l'avaluació psicològica, potser només és controlable en els tests objectius, ja que en aquests tipus de procediments la persona avaluada no pot (i no sap) quin atribut és objecte d'avaluació i per tant és improbable que simuli una imatge determinada. Cal considerar que la manipulació d'imatge pot ser de diferents tipus: positiva, el que diríem donar una bona imatge; negativa, quan per exemple un pacient es fa passar per més malalt del que realment es troba; respondre a l'atzar o de forma inconsistent, etc. Per a totes elles els qüestionaris d'autoinforme han desenvolupat estratègies perquè aquests efectes no contaminin i comprometin la validesa de l'avaluació. Com és fàcil de preveure, en el context de l'avaluació psicològica per a la idoneïtat en l'ús de les armes, la manipulació d'imatge és de gran transcendència.

Dels procediments anomenats, a continuació, ens centrarem en els autoinformes i en els tests objectius, ja que les proves de qualificació no són gaire habituals, especialment en contextos d'avaluació predictiva. Dins els procediments d'obtenció de dades podem descriure els instruments que són propis de cada tipus d'avaluació.

3.1 Els autoinformes

De fet l'instrument per excel·lència és el qüestionari, també anomenat inventari, que consisteix en un seguit de preguntes presentades en paper (frases, adjectius...) sobre les quals la persona avaluada ha de contestar en escales de resposta (que poden ser del tipus «sí/no», «0, 1, 2 i 3», etc.). Es respon marcant amb un llapis o un bolígraf la resposta escollida. El nombre de preguntes pot variar entre una desena i un centenar. Actualment molts d'aquests tests ja s'administren per ordinador i la variació és que es mostren les preguntes a través de la pantalla i per mitjà del teclat s'escull la resposta que la persona desitja. Entre el format de llapis i paper i el d'ordinador, no hi ha cap altre canvi destacable.

Quants i com són els tests de mesura de la impulsivitat? Actualment hi ha molts tests per avaluar aquesta disposició psicològica d'acord amb el patró de l'autoinforme. De fet podem distingir tests que només serveixen per avaluar la impulsivitat, que van ser dissenyats amb aquesta finalitat, i subescales de tests de personalitat generals en què s'inclouen avaluacions específiques d'impulsivitat. Tots són llistes de preguntes entorn a formes de comportament impulsiu, desitjos d'activitats arriscades, poca previsió futura, manca de planificació, canvis constants d'activitats, implicació en comportaments antisocials, etc. i esti-

men, normalment, més d'un component de la impulsivitat. Vegem alguns d'aquests tests.

Potser un dels més famosos actualment és l'anomenat BIS-10, un qüestionari dissenyat per E. Barrat, especialista nord-americà en estudis d'agressió i conducta violenta, i que està en la seva desena versió. Consisteix en trenta-quatre afirmacions (com ara: penso en el futur, parlo de pressa, em sé controlar...) que cal puntuar en una escala de 4 punts (mai ... sempre). A partir d'aquest test podem avaluar tres subdimensions de la impulsivitat que són: no-planificació, impulsivitat motora i impulsivitat cognitiva. Actualment estem treballant en la seva baremació a Espanya per a usos professionals.

A més de la BIS-10, són molt coneguts i emprats el qüestionari I7, d'Eysenck (que ofereix la possibilitat d'avaluar subescales d'impulsivitat, temeritat i empatia); l'Inventari d'impulsivitat funcional i disfuncional, de Dickman; l'Escala d'impulsivitat, de Plutchick, i l'Escala d'actes impulsius, de Luengo.

En el marc dels tests generals de personalitat, especialment aquells que provenen de l'anomenada tradició dels trets, quasi tots inclouen una o més subescales d'impulsivitat. Així, el conegut test de Cattell, el 16PF, el NEO-PI.-R de McCrae i Costa, el CPI de Gough, el MPQ de Tellegen, etc., tots inclouen escales d'avaluació d'impulsivitat, de temeritat, de prudència, d'autocontrol... Potser en la pràctica professional actual s'utilitzen més per avaluar la impulsivitat aquests tests que els anteriors.

3.2 Els tests objectius

En primer lloc hem de dir que aquests tests es van dissenyar amb l'expectativa que substituïssin els anteriors, els d'autoinforme, ja que es consideren vulnerables a la manipulació d'imatge. Cattell els va dissenyar inicialment als anys cinquanta i es van denominar objectius perquè pretenen mesurar «objectivament i sense biaixos» els atributs psicològics. Aquests tests consisteixen en proves de rendiment que ofereixen distints indicadors de resposta i permeten inferir l'efecte de les disposicions de personalitat i estats psicològics de forma indirecta. Per exemple, considerem un laberint fet de filferro que el subjecte ha de seguir amb una anella guiada amb la seva mà, sense tocar el filferro. El primer factor determinant de l'eficàcia i del rendiment té a veure amb el pols, l'habilitat motora... però una part del rendiment depèn de la impulsivitat entre d'altres factors de personalitat. Continuem amb aquest exemple. Pensem que l'aspirant ha de fer aquesta mateixa prova, de seguiment amb l'anella, en dues condicions: en l'una, la consigna és fer-ho de pressa, sense tenir en compte els errors; en l'altra és fer-ho bé, sense errors i sense importar el temps. Els individus impulsius ho fan bé a la primera condició, en canvi ho faran malament en la segona. Aquest és un exemple de test objectiu.

Molts d'aquests tests feien servir instruments complexos i estratagemes que es construïen per a aquesta finalitat però mai no van tenir un èxit comercial que els fes habituals a les consultes dels psicòlegs. Precisament a Catalunya, a l'època de la Generalitat republicana, el doctor Mira i López va ser un dels psicòlegs pioners més reconeguts en el món d'aquests procediments i tothom destaca la importan-

cia de l'anomenat test Miokinètic (PMK), que permet avaluar trets de personalitat a partir d'una tasca de dibuixar manualment línies segons unes instruccions determinades. No obstant això, aquests procediments mai no van tenir una acceptació i utilització generalitzades en àmbits professionals.

A partir dels anys vuitanta, gràcies a la introducció global d'ordinadors a tots els àmbits professionals, hi va haver una petita revolució en l'ús de tests objectius. La disponibilitat d'ordinadors per a administrar proves de rendiment es va fer una realitat ja que l'ordinador disposava de pantalla per presentar tasques visualment (o bé per auriculars), amb el teclat es recollien les respostes i, sobretot, es calculava el temps que el subjecte tardava a donar la seva resposta. A més, aquest rellotge calculava el temps amb unitats molt precises (mil·lèsimes de segon) i així es distingia el rendiment cronomètric (que així es denomina el càlcul del temps de resposta); per tant, es podia comparar el rendiment dels examinands amb diferències molt petites però alhora significatives.

Actualment podem dividir els procediments d'avaluació de la impulsivitat de tipus «objectius» en tasques de rendiment de tres classes: les tasques de velocitat (cronomètriques), les de recompensa (risc/benefici) i les d'execució motora (neuropsicològiques). Totes comparteixen el fet comú d'avaluar la impulsivitat de forma unitària, és a dir com una única dimensió, a través del rendiment conductual en una tasca experimental més o menys complexa.

3.2.1 Les tasques cronomètriques

Aquestes, i d'altres relacionades amb el temps de resposta, són un conjunt de proves que estimen el temps (mental) que el subjecte utilitza per finalitzar una tasca més o menys complexa i s'apliquen en la mesura de la impulsivitat perquè aquest atribut psicològic es caracteritza, precisament, per la velocitat i la immediatesa de les execucions motores, la rapidesa de les decisions, la poca reflexió en la resolució de comparacions i les dificultats de control i inhibició motora. La primera d'aquestes proves va ser l'anomenat MFFT-20 (*Matching Familiar Figures Test*), que consisteix en un conjunt de dibuixos molt similars (una figura prova i vuit figures semblants) i s'ha d'identificar quina figura és igual que la prova. Es calcula el temps i la precisió de resposta. Els subjectes molt impulsius donen respostes ràpides i molts errors d'identificació.

Un altre grup d'aquestes proves són les de temps de reacció (que poden ser molt variades). Són tasques que impliquen la presentació ràpida d'una sèrie d'estímul simples (lletres, sons, imatges...) que requereixen decidir i executar respostes manuals (prémer un botó, abaixar una palanca...) o bé inhibir l'execució de la resposta. Un exemple és el denominat *Stop Signal Paradigm*, en el qual es presenten a l'individu avaluat una sèrie d'estímul, per exemple una lletra en la pantalla d'ordinador i ell ha de prémer la tecla que correspon a la lletra recent apareguda a l'ordinador. De forma aleatòria i entre l'aparició de la lletra a la pantalla i l'execució de la seva resposta sent un to acústic que li indica que ha d'aturar la resposta (és a dir no prémer la tecla de resposta), aquesta és l'ordre de *stop*. En aquest tipus de tasca els subjectes impulsius cometten molts errors d'inhibició de la resposta,

tenen un rendiment molt baix en inhibir aquesta resposta i també necessiten que l'interval entre l'estímul imperatiu (la lletra en la pantalla) i l'avís (el to acústic) sigui molt ràpid per poder inhibir la seqüència de resposta que implica prémer la tecla corresponent.

De tasques cronomètriques per avaluar la impulsivitat n'hi ha unes quantes més i reben noms força originals, com ara «temps de reacció simple», «*error test paradigm*», «test d'estimació de temps», «temps d'inhibició de resposta», etc.

3.2.2 *Les proves de «risc/benefici»*

Solen ser un conjunt variat de proves que estimen la impulsivitat a partir de la propietat mostrada pels individus impulsius, que consisteix en el gust pel risc, la dificultat d'evitar respostes malgrat que no tinguin conseqüències positives per a els mateixos i la manca de paciència (o prudència) per esperar a rebre reforços i recompenses. Com ja hem dit, l'individu impulsiu (temerari) es caracteritza per la predisposició a assumir riscos, cercar beneficis i recompenses de manera immediata o no importar-li perdre's guanys i beneficis. Totes aquestes tasques són de naturalesa molt variada i demostren un gran enginy quant al seu disseny. Un exemple d'aquest tipus de test és el *Delay-of-gratification test* (test de retard de la recompensa), que consisteix en un joc, normalment d'ordinador, en què el subjecte avaluat pot guanyar o perdre diners (o punts) segons sigui capaç o no d'esperar i acumular beneficis un determinat temps (per exemple: guanyar un punt si no s'espera o cinc si s'espera deu segons). Els subjectes impulsius prefereixen guanyar menys que no esperar una futura recompensa que trigui més a arribar, encara que sigui més important aquesta segona recompensa que la primera. En el fons és una prova per avaluar la «tendència a transgredir una norma» o «evitar la temptació». Hi ha moltes variants d'aquests tipus de proves, algunes semblen jocs d'apostes amb cartes o bé requereixen del subjecte una sèrie de respostes lentes o ràpides per guanyar més beneficis. S'utilitzen molt en avaluacions d'impulsivitat en nens o persones amb algun trastorn psicològic i, en contextos de selecció, tenen una gran validesa. Com succeeix en tot aquest conjunt de proves, la variació de les tasques és molt gran i totes comparteixen els principis bàsics de manipular la tendència a assumir riscos i obtenir guanys immediats típics dels individus impulsius.

3.2.3 *Les proves neuropsicològiques*

A l'últim comentarem breument aquest tipus de proves, que es caracteritzen per demanar al subjecte una resposta, normalment motora (una seqüència de moviments de mans i peus, per exemple) o escrita (dibuixar sèries de lletres i/o números...), que són complexes. Exemples d'aquest tipus de test són els laberints de Porteus, els laberints circulars de Gibson o les tasques de «dibuixar una línia lentament» o «caminar al llarg d'una línia al més lentament possible». En totes aquestes proves els individus impulsius tenen dificultats a seguir les instruccions al ritme que se'ls demana o bé cometem més infraccions i errors que les persones menys impulsives.

4. LIMITACIONS DE L'AVALUACIÓ PSICOLÒGICA DE LA IMPULSIVITAT

Per a què serveix l'avaluació de la impulsivitat en el context de l'ús de l'arma de foc? Independentment de les reglamentacions obligatòries, serveix per a dues finalitats importants:

- a) en primer lloc, per conèixer l'estat disposicional de l'individu que ha de fer servir l'arma i, per tant, té una utilitat de diagnòstic i de predicció;
- b) en segon lloc, serveix per «monitoritzar» (contrastar successivament) les aptituds i disposicions psicològiques que varien en els individus al llarg de la seva activitat professional i vital.

De fet, la impulsivitat pot estar modificada per malalties, accidents, crisis personals, etc. que afecten les condicions psicofísiques de les persones i, en conseqüència, la seva conducta. És per aquesta raó que està reglamentada la repetició de les proves al llarg de la vinculació de l'agent al cos policial que pertany.

Molt sovint pensem, quan ens ocupem de l'avaluació psicològica, en termes «forenses», és a dir que utilitzem l'avaluació psicològica per confirmar l'existència d'una patologia o un tret psicològic en un individu. Això és al que ens acostumen els metges, els psiquiatres i també els psicòlegs. Per exemple quan un professional de les forces armades passa un llarg període d'estrès com a conseqüència d'haver estat sotmès a un sobre esforç físic i mental en un llarg període de temps, el professional que l'atén tracta d'identificar si l'agent té una determinada síndrome (Burnout o una altra) i les seves condicions psicològiques no són idònies per al servei. Per a aquesta activitat l'avaluació psicològica té una utilitat diagnòstica ben coneguda. Però l'avaluació té una altra utilitat, molt utilitzada fora de l'estricta àmbit clínic i d'intervenció. Ens referim a la utilitat predictiva, que fa referència a la capacitat que té de predir el comportament futur el coneixement dels trets constitucionals de la personalitat de l'individu. Aquesta visió predictiva de l'avaluació consisteix en l'ús d'una mesura, com ara la intel·ligència, en un moment temporal previ (molt previ) per predir el comportament futur, per exemple el compliment disciplinar, en un moment temporal posterior. En el cas que ens ocupa el tema és el següent: es pot predir un mal ús de l'arma de foc per part d'un agent policial a partir de l'avaluació de la impulsivitat?

No obstant això, havent-hi tants recursos i tècniques per avaluar la impulsivitat podem dir, de forma resumida, que el grau de precisió que tenen (avaluat quant a la fiabilitat, la validesa i la consistència d'aquestes mesures) és limitat i aquesta limitació té conseqüències en la seva finalitat predictiva. Quan parlem de capacitat predictiva d'una prova psicològica ens referim a la potència que té per anticipar el grau de rendiment de l'individu en una determinada situació futura a partir d'una avaluació prèvia. Per exemple, està ben contrastat que el quocient intel·lectual és un bon predictor del rendiment laboral en estimacions a llarg termini (anys), els valors predictius estan entorn d'una correlació de 0,30. En el cas de les mesures d'impulsivitat i el rendiment real, en situacions de control de respostes inhibidores reals, no assoleix un valor de 0,15 de correlació. Les raons són variades: poca fia-

bilitat de les proves d'impulsivitat, excessives influències de les consignes i els estats psicològics en el rendiment a les proves d'impulsivitat, etc.

Tenint en compte aquestes limitacions, són útils les mesures d'impulsivitat en el context de l'ús de l'arma de foc? La nostra resposta és afirmativa però tenint en compte la naturalesa d'aquesta predicció a partir de les dificultats de mesura de la impulsivitat que hem descrit. No podem esperar que sigui una predicció d'una precisió més elevada.

Finalment, cal fer un comentari important: la impulsivitat és un tret de personalitat que actua sobre els pensaments, sentiments i accions de les persones però que no determina de forma unívoca tots i cadascun dels comportaments que les persones realitzen. La probabilitat de comportar-se impulsivament és una funció directa del nivell d'impulsivitat característic de cada individu. Totes les persones en un moment determinat poden comportar-se impulsivament. Pensem en una discussió acalorada, en un moment de gran tensió emocional, quan estem molt accelerats, etc. En aquestes condicions tots podem executar conductes poc reflexionades, imprudents i arriscades però la probabilitat que això succeeixi depèn, en gran manera, del grau d'impulsivitat que caracteritza la personalitat del responsable del comportament analitzat. Això vol dir que les conductes depenen dels estats psicològics previs i són aquests estats els que, a la vegada, depenen conjuntament dels trets de personalitat dels individus i de les situacions concretes en què es troben i a les quals aquests individus responen. Per això la impulsivitat, avaluada pels diferents tests psicològics, és un determinant indirecte i en cap cas no és l'únic del mal ús de l'arma de foc.

Aquí ens hem ocupat de la impulsivitat i només d'aquest atribut psicològic en la seva relació amb l'ús d'armes de foc. Naturalment que aquesta característica psicològica no és l'única que té importància a l'hora de valorar la idoneïtat d'un agent de seguretat per a predir la correcció i el bon ús de l'arma de foc. Res més lluny de la realitat. La conducta humana complexa, com ho és l'ús de les armes, depèn de forma directa de la situació en què té sentit l'ús de l'arma i, en segon lloc, de l'estat psicològic present en què l'agent ha de fer servir l'arma de foc. I és en aquest estat psicològic en el qual afecta la impulsivitat, al moment previ de decidir quina acció prendre i quina decisió adoptar. Naturalment, l'estat psicològic no depèn únicament de la impulsivitat; hi influeixen d'altres aspectes com l'estat emocional, les habilitats, l'experiència... Tots els aspectes combinats són els responsables immediats de l'acció que s'executa.

REFERÈNCIES

- ANDRES PUEYO, A. *Manual de Psicología Diferencial*. Madrid: McGraw Hill, 1997.
- EVDENDEN, J.L. «Varieties of impulsivity». *Psychopharmacology*, 146, 1999, p. 348-361.
- GERBING, D.W.; AHADI, S.A.; PATTON, J.H. «Toward a conceptualization of impulsivity: Components across the behavioral and self-report domains». *Multivariate Behavioral Research*, 22, 1987, p. 357-379.

- HELMERS, K.F.; YOUNG, S.N.; PIHL, R.O. 1995. «Assessment of measures of impulsivity in healthy male volunteers». *Personality and Individual Differences*, 19, 1995, p. 927-935.
- LOGAN, G.D.; SCHACHAR, R.J.; TANNOCK, R. «Impulsivity and inhibitory control». *Psychological Science*, 8, 1997, p. 60-64.
- MILICH, R.; KRAMER, J. «Reflections on Impulsivity: An Empirical Investigation of Impulsivity as a Construct». *Advances in Learning and Behavioral Disabilities*, 3, 1984, p. 57-94.
- MOELLER, F.G.; BARRATT, E.S.; DOUGHERTY, D.M.; SCHMITZ, J.M.; SWANN, A.C. «Psychiatric aspects of impulsivity». *American Journal of Psychiatry*, 158, 2001, p. 1783-93.
- OLSON, S.L.; SCHILLING, E.M.; BATES, J.E. «Measurement of impulsivity: Construct coherence, longitudinal stability, and relationship with externalizing problems in middle childhood and adolescence». *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27, 1999, p. 151-165.
- PINAL FERNÁNDEZ, B.; PÉREZ BRAVO, A. «Impulsividad: revisión histórica y conceptual». *Actas Esp Psiquiatría*, 31, 2003, p. 220-230.
- PLUTCHICK, R.; VAN PRAAG, H. (1997). «Suicide, impulsivity, and antisocial behavior. BK: STOFF, D.M. (ed.); BREILING, J. (ed.) et al. *Handbook of antisocial behavior*. Nova York: John Wiley & Sons, Inc., 1997, p. 101-108.
- RUBIO, G.; MONTERO, I.; JÁUREGUI, J.; MARTÍNEZ, M.L.; ÁLVAREZ, S.; MARÍN, J.J.; SANTO-DOMINGO, J. «Validación de la Escala de Impulsividad de Plutchik en población española». *Arch Neurobiol*, 61, 1998, p. 223-232.
- WEBSTER, C.; JACKSON, M.A. *Impulsivity*. Nova York: Guilford Press, 1997.